

ANTTI SALMINEN

Radikaalimystiikka ja ihmeen politiikka

Haastattelussa Hent de Vries

Hent de Vries, Johns Hopkinsin yliopiston filosofian professori, tunnetaan lukuisista uskonnonfilosofiaa ja uskonnon paikkaa nykykulttuurissa käsittelevistä kirjoistaan. Näihin lukeutuvat *Minimal Theologies* (2005) sekä *Philosophy and the Turn to Religion* (1999). De Vriesin mukaan hengellisen ajattelun mittapuut ovat tällä hetkellä vaihtumassa, uskonnollisesti latautuneet käsitteet uudelleen neuvoteltavissa ja mystiikan traditiot avautumassa, myös ateistisesta näkökulmasta.

Olette kirjoittanut paljon jälkimaallisesta, post-sekulaarista filosofiasta ja ajattelusta. Mitä käsite merkitsee teille nykyisin ja mitä sillä ymmärrätte?

Kuten moniin muihinkin post-käsitteisiin, 'post-sekulaariin' on suhtauduttava kriittisesti. Ajattelun paradigmat eivät vaihdu kuin veitsellä leikaten, aiempi vaihe jää aina tavalla tai toisella kaiuksi seuraavan sisään. Post-sekulaarisuus tarkoittaa itselleni siksi pikemminkin saapumista tuntemattomaan kuin irtautumista tunnetusta.

'Post-sekulaarilla' en siis tarkoita aikaa, joka alkaa sekularismin jälkeen, vaan pikemminkin havahdumista siihen, että uskonnolliset olemistavat, kuvat, rakenteet ja ristiriidat ovat pääsemättömissä, ne vaikuttavat jatkuvasti ajatteluamme, halusimmepa tai emme. Ajattelen esimerkiksi Jacques Derridan toteamusta, että "Jumala on jo alkujaan ristiriidassa itsensä kanssa". Derridan käsitys ei ole teismää eikä ateismää, mutta 'jumalan' käsitteellä ja nimellä on hänelle keskeinen merkitys.

Post-sekulaarina aikana olemme toisaalta tilanteessa, jossa transsendenssia voidaan ajatella ilman jumaluutta. Teologiset oppisuunnat, mystinen intuitio, maallistunut humanismi tai mikään postmoderni herkkyyks eivät voi käsittää,

mitä nyt on panoksena. Tarvitaan toisenlaista sanastoa ja vaihtoehtoisia analyysejä, joka ei vielä ole ottanut muotoa. Kun puhutaan siirtymästä post-sekulaariin paradigmaan, kyseessä on vasta ensimmäinen yritys muodostaa kolmatta perspektiiviä, joka ei olisi aiempien näkemysten negatio eikä jatkumo.

Mikä on 'post-sekulaarin' suhde toiseen avainkäsitteeseenne 'post-teismiin'?

Niiden käsitteellinen ja ajallinen raja ei käy yhteen. Post-teistisessä ja post-sekulaarissa ajattelussa ateismin ja teismin väliset välitilat nousevat esiin ja tullevat ihmisille merkittäviksi. Nämä välitilat eivät ole välttämättä uusia, mutta ne tunnustetaan aitoina ja eletävinä vaihtoehtoina.

'Post-teismin' ydin on, että tiukka jako teismiin ja ateismiin on hedelmätön. Ateismi teismin suorana vastakohtana tarjoaa vain edellisen nurinkääntöä ja mustavalkoista vastakohtaa. Teismillä on monta vastakohtaa, ja jo yksin sen takia 'Post-teismin' merkitys on tällä hetkellä liikkeessä.

Oikeasti merkitykselliset vastakainasettelut ja ristiriidat liittyvät sen sijaan tapoihin, joilla uskonnollisen "arkiston" kanssa neuvotellaan arkipäivässä, mediavälitteisesti, sisäisesti ja ulkoisesti, jatkuvasti. Ateismissä ei voi olla kyse pelkästään jumalan hylkäämisestä, ateistin on hylättävä

paljon muutakin. Kaikista kieleen ja kulttuuriin limittyneistä uskonnollisista muodostelmista irtisanoutuminen on hyvin vaikeaa, jollei kerassaan mahdollontta.

Mikä on transsendenssin paikka ja merkitys nykytilanteessa?

Nähdäkseni jakolinja transsendenssin ja immanenssin filosofioihin on edelleen täsmällisempi kuin iänikuinen jako analyyttiseen ja mannermaiseen filosofiaan. Transsendenssin ja immanenssin filosofisilla traditioilla on omat sankarinsa. Siinä missä immanenssin filosofit ovat lähteneet esimerkiksi Leibnizista, transsendenssin traditio on viitannut ja viittaa edelleen klassisiin mystikoihin. On vaikeaa tulla toimeen ilman transsendenssin ja immanenssin käsitteellistä paria, yhtä vaikeaa kuin päästä eroon muodon ja sisällön, syyn ja seurauksen tai sanan ja asian erotteluista.

Kolmatta termiä transsendenssille ja immanenssille on vaikea etsiä, mutta sitäkin enemmän 1900-luvun filosofia loi niiden välisiä konstellaatioita. Se osoittaa, että transsendenssi ja immanenssi ovat jatkuvassa käsitteellisessä liikkeessä suhteessa toisiinsa. Ne ovat variaatioita teemasta, jonka ydin on maailman ja ei-maailman suhde.

Kenties filosofioilla, jotka inspiroituvat kompleksisuuden, emergenssin ja dynaamisten systeemien

”uusista tieteistä” on nykyistä paremmat mahdollisuudet ratkaista paradokseja ja aporioita, joita käsitteelliset kaksinaisuudet tuottavat. Eittämättä sanasto ja metaforat vaihtuvat uusien näkökulmien myötä, mutta jää nähtäväksi, miten transsendenssin ja immanenssin syväsuhteet tullaan ilmaisemaan ja millaisia jännitteitä ne tuottavat jatkossa.

Entä mitä transsendenssin ajattelu voisi antaa ateistille?

Väitän, että jonkinlaisen transsendenssin ajatusta tarvitaan kriittisenä asemana, eräänlaisena järjestelmän pakopisteenä. Seuraan mielelläni Maurice Blanchot’n ajatusta, että ”transsendenssin transsendenssi” on se, mitä kutsumme immanenssiksi. En ole varma, pitääkö päinvastainen paikkansa, eli tarkoittaisiko ”immanenssin immanenssi” transsendenssia. Se on mahdollista. Ehkä kyse on toisaalta siitä, mitä Spinoza *Etiikan* lopussa nimittää nimellä *scientia intuitiva*, tietynlaisesta mahdollisuudesta ymmärtää ikuisuuden näkökulmasta. Toinen kiinnekohta ateistiselle transsendenssille on ajatella Henri Bergsonin ja myöhemmin Gilles Deleuzen pohdintoja ’elämästä’ ja sen merkityksestä. Vaikuttaa siltä, että kummatkin heistä viittaavat ’elämällä’ nimenomaan jonkinlaiseen immanenssin pakopisteeseen, miten hyvänsä se sitten tahdotaan tarkemmin käsitteellistää ja arvottaa.

Myös kirjallisuudella on tärkeä rooli ajattelussanne. Mihin filosofi tarvitsee kirjallisuutta?

Levinasin mukaan filosofia hengittää vain ottaessaan huomioon ulkopuolensa. Kirjallisuus on yksi mahdollinen ulkopuoli, jonka kasvoista filosofia tunnistaa oman muukalaisuutensa. Sanoisin näin: Ateenalla ja Jerusalemissa on paljonkin yhteistä, mutta on ehdottoman tärkeää, että ne ovat kaksi erilaista kaupunkia.

Siksi vierastan esimerkiksi Heideggerin tapaa lukea Hölderliniä. Kaikesta annetusta keskinäisestä arvostuksesta huolimatta on vaara, että runous alistetaan filosofialle, olemisen tai minkä muun tahansa käsitteen heruuteen. Nähdäkseni runous ei ole filosofian, eikä välttämättä edes ajattelun väline.

Uskonnolliset kerrostumat tarjoavat mielikuvitukselle, myös poliittiselle sellaiselle, vuosituhantisen korpuksen, jota ei ole varaa eikä edes mahdollisuutta sivuuttaa. Sama pätee kirjallisuuden korpukseen. Niin erillisiä kuin ne ovatkin, nämä kaksi korpusta ovat kurotuneet toisiinsa.

Olette käsitellyt negatiivisen teologian *via negativen* traditiota. Onko sillä muutakin kuin historiallista merkitystä?

Ehdottomasti. Se haastaa affirmatiivisen ja läpinäkyväksi kommunikaatiovälineeksi ymmärretyin ja välineellistetyin kielen ja voi siten toimia myös kieleen punoutuneiden valtasuhteiden kritiikkinä. Yhtä lailla täysin ateistiset ajattelijat voivat hyödyntää sitä ajattelun eleenä ja herkyytenä.

Monesti jää huomaamatta, että *via negativen* mys-

tikolla on radikaali poliittinen asema. Pelkästään jo kyseenalaistaessaan kirkkoa instituutiona ja vaatiessaan suoraa yhteyttä jumaluuteen, mystikot olivat aikansa radikaaleja. Mystiikka on idolatrian ja hengellisen hegemonian kritiikkiä, johon monet historialliset mystikot ovat ryhtyneet henkensä kaupalla. Niin fundamentalistien kuin johtavien poliitikkojenkin pitäisi lukea mystikoita.

Ja vielä: yleisesti ottaen ajattelen, että mitä lähemmäs tulemme, sitä kauemmaksi päädyimme. Se on *via negativen* keskeinen lähtökohta, joka rokottaa meidät moraalista perfektionismia ja oman tietokykymme totalisoivia pyrkimyksiä vastaan.

Käsitelitte uskonnon ja väkivallan suhdetta kirjassanne *Religion and Violence*. Miten miellätte niiden yhteyden?

Ne suorastaan edellyttävät toisensa. Esimerkiksi uskonnollisella ja väkivaltaisella kauhulla, johon vaikka Kierkegaard usein viittaa, on perustava merkitys uskonnon ajattelussa. Tämä ei ole silti argumentti, jolla uskonto voitaisiin tuomita rakenteellisesti väkivaltaiseksi. On naivia ajatella, että väkivalta voitaisiin lakkauttaa lopettamalla uskonnot. En usko, että uskonnoton maailma olisi vähääkään nykyistä väkivallattomampi.

Väkivallan ja uskonnon läheisyys osoittaa, että uskon-

nollisessa arkistossa on mahdollisuus parhaisiin ja kauheimpiin asioihin. Niiden erottaminen toisistaan ei ole yksinkertaista, mutta sen täytyy onnistua.

Tuleva tutkimuksenne on nimeltään Ihmeistä ja erikoisefek-teistä. Uskotteko ihmeisiin?

Niin, kannattaako ihmeitä odottaa? En minä sympatisoi messianismia, se on välttämättä väkivaltaista. Tavalla tai toisella messias tulee tuhoamaan ja korvaamaan vanhan järjestyksen uudella. Sen sijaan ajattelin jotakin samanlaista kuin Derrida kirjoittaessaan ”messianismista ilman messianismia”. Hänellä siihen liittyy ajatus demokratiasta, joka on aina *tulossa*. Emme voi olettaa, että olemme koskaan saavuttaneet demokratian, vaan se on aina kesken tai koittamassa. Voimme kannatella sitä jatkuvasti saapuvana.

Alain Badioun tavoin voidaan ajatella, että niin ihmeet kuin tapahtumatkin ilmestyvät tyhjästä, eimistään. Niillä on yhteinen perusta olemattomassa ja ennakoimattomassa. Ihmeen politiikan radikaalius on sen kumouksellisuudessa. Se voi olla kriisi ja väkevä *reality check*. Ihme on murtuma immanenssissa, ja riippuu täysin katsojasta, mitä tuosta murtumasta näkyy.

Whitmanin runo ”Ihmeitä” ylistää nykyelämän ihmeiden arkipäiväisyyttä ja siten tavoittaa oman tulevan tutkimuksen hypoteesin ja intuition: historiallisesti ja käsitteellisesti merkittävimmät ihmeet ja niihin uskomisen on kuvaavaa, paljastavaa ja jopa määrävää niiden kokemusten kannalta, jotka koemme merkityksellisiksi yksityisessä ja julkisessa elämässä.

Kaikki arkipäiväiset sanat ja asiat, eleet ja voimat, äänet ja kuvat, jotka rakentavat elämiä sekulaarina tai post-sekulaarina aikana, ja kenties niiden jälkeen, ovat ihmeellisen ja subliimiin, siis intohimon ja pelon, tyyneyden ja vavistuksen määrittämiä. Siksi ihmeet ja niistä todistaminen, yhdessä niihin liittyvien käsitteiden ja kuvien, affektien ja efektien kanssa muodostavat keskeisen tulkintamallin nykyelämälle.

Tulkintamallilla lienee poliittisia seurauksia?

Ihmeiden politiikka on ollut viime aikoina Yhdysvaltojen politiikkaa. Obama pystyi määrittelemään uudelleen poliittisen pragmatismen ja realismin. Hän nosti ihmeen ja toivon käsitteet esiin käytännöllisinä kysymyksinä. Klassisen jameslaisen tai deweylaisen pragmatismen nurinkääntö tehtiin uskonnollisessa rekisterissä. Jälleen tulee todistettua, että se joka määrittelee realismin, määrittää sosiaalisen todellisuuden

reunaehdot.

Obaman politiikka on yksi esimerkki siitä, miten uskonnollisen arkiston kanssa neuvotellaan. Yhdysvaltojen politiikassa hengellisen historiakäsityksen kolme pääsuuntausta, eskatologinen, messiaaninen ja apokalyptinen ovat kaikki tällä hetkellä käytössä. Mutta saanen sanoa, että me olemme jo täällä, ja siksi myös eskatologiset asenteet ovat heikkoja. Emme voi odottaa hegeliläisesti historian tuomiota, meidän on voitava tuomita historia. Milloin tahansa.

WALT WHITMAN

Ihmeitä

Mutta kuka antaa arvoa ihmeelle?
Mitä minuun tulee, en tunne mitään muuta kuin ihmeitä,
Kävelenpä Manhattanin katuja,
Tai sinkautan katseeni kattojen yli taivasta vasten,
Tai kahlaan paljain jaloin rannan myötäisesti
veden rajassa,
Tai seison puiden alla metsässä,
Tai puhun päivällä jonkun rakastamani kanssa, tai nukun sängyssä yöllä
jonkun rakastamani kanssa,
Tai istun pöydässä päivällisellä muiden kanssa,
Tai vilkaisen vieraita autossa minua vastapäätä,
Tai katselen mehiläisiä häärimässä pesän ympärillä kesäisenä
aamupäivänä,
Tai eläimiä ruokailemassa pelloilla,
Tai lintuja, tai hyönteisten ihmeellisyyttä ilmassa,
Tai auringonlaskun ihmeellisyyttä, tai tähtien hohtoa niin
hiljaista ja kirkasta,
Tai uuden kuun erinomaisen hauraan ohutta kaartaa keväällä;
Nämä ja muut, yksi ja kaikki, ovat minulle ihmeitä
Kaikki siirtyvänä, silti kukin erillään ja paikallaan.

Minulle jokainen tunti valoa ja pimeyttä on ihme,
Jokainen kuutiotuuma avaruutta on ihme,
Jokainen kuutiojardi maankamaraa levittyy samalla
lailla,
Jokainen jalka sisusta kuhisee samalla lailla.

Minulle meri on alituinen ihme,
Kalat jotka uivat – lohkarit – aaltojen kulku –
laivat joissa miehet,
Mitä merkillisempiä ihmeitä on?

Suomentanut Antti Salminen

(alun perin: Miracles (1855). Teoksessa *Critical Edition of Leaves of Grass and Other Writings*. Toim. Michael Moon. Norton, New York 2002, 327.)